

**ПРИМЕРИ И НАЧИНИ ЗА КЛАСИФИКАЦИЯ
НА ЕЗИКОВИЯ ФЕНОМЕН ЕНАНТИОСЕМИЯ
В АНГЛИЙСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Магдалена Николова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

**EXAMPLES AND WAYS OF CLASSIFICATION
OF THE LINGUISTIC PHENOMENON ENANTIOSEMY
IN ENGLISH AND BULGARIAN LANGUAGE**

Magdalena Nikolova
Neofit Rilski South-Western University in Blagoevgrad

The subject of our study is the linguistic phenomenon of enantiosemy. We give some more information about its origin, describe examples and types of enantiosemy in Bulgarian and English language and try to establish another approach of grouping them. We have found out a lot of typological similarities in both languages.

Key words: enantiosemy, autoantonymy, selfcontronymy, enantiodormia

Енантиосемията като феномен на езика занимава лингвистите в продължение на почти век и половина. В последните години изследванията по този въпрос отново се задълбочават. Въпросът е изследван в английски, немски, полски, чешки, руски език. На български език за енантиосемията има твърде малко информация. Единственото позадълбочено изследване, което открихме, е на Максим Стаменов – той описва изследванията за енантиосемия, дава повече информация за този феномен и прилага някои примери за българския език. С това изследване ще опишем какво означава енантиосемията, а също кои видове думи включва в английския и българския език. Ще опишем проявите на енантиосемия при различните части на речта, както и някои разновидности на езиковото явление. В езикознанието думите, означаващи енантиосемия, са познати още като **контроними** (или **контраними**), **селф-антоними**, **автоантоними**, **антагоними** или думи на Янус, образувани от името на римски бог на началото и промяната,

който е изобразяван с две лица. Според Дейвид Геймън този термин може да бъде заместен и от термина **енантиодромия** – свързана с диакронния процес на придобиване на „противоположно“ значение (Юленберг, електронен източник, преводът е мой – М. Н.). М. Стаменов описва изследванията на Абел и Шерцл за енантиосемията, като отбелязва, че според тях появата на енантиосемията като езиковедско явление се дължи на така наречената „поразителна неопределеност“. Според двамата учени този езиков феномен в много от езиците – като китайски и санскрит, е резултат от „неопределеността от значението на първобитните корени“ (Стаменов, електронен източник). Друго твърдение на Шерцл, с което се сблъскваме, е следното: „колкото един език е по-развит и народът, който го говори, по-образован, толкова по-ясно той е в състояние да разграничава различните понятийни категории“. Възниква и въпросът дали думите, проявяващи енантиосемия, в същността си са били отрицателни, а впоследствие са придобили положително значение, или наблюдаваме обратното явление. Чък Бигълоу, позовавайки се на историческата граматика, дава пример за дума, чието значение се променя, означавайки две противоположни явления. Индоевропейският корен на думата *black* черен произлиза от думата *bhel* – блестя, горя, проблясвам, белея и др., помодерен рефлекс на тази дума е думата *bald* – имащ блестяща или бяла глава. От вариант на *bhel*, *bhelg* – блестя, горя, се появява германското *blakaz* – изпечен, изгорял, а впоследствие в староанглийски се появява и думата *blaec* – „черен, който е изгорял“ (Philologos, електронен източник, преводът е мой – М. Н.). Дан Мосенкис описва три начина за появата на енантиосемия – Първият от тях е така нареченото „случайно съвпадение“: „Това се случва, когато два антонима се произнасят и пишат различно, съвпадат фонетично, така че те се приемат като един и същ звук и изписване. Подобен пример, който описва Мосенкис, е думата *cleave*, която означава „разпадам, разцепвам“, образувана от староанглийската дума: *cliofan* – „залепвам се, прилепвам се“. В средноанглийския език втората и третата форма на двата глагола *cleave* – разпадане, разцепване, и *clive* – залепвам се, прилепвам се, са образувани по различен начин – чрез вокална алтернация в корена¹ и прибавяне на формантите *-n* и *-d* (срв.: *cleave*, *clove*, *cloven* и *clive*, *clorf*, *cloved*). Д. Мосенкис отбелязва, че дори и до днес, въпреки

¹ Според Е. Добрева, когато „даденото граматическо значение не е изразено по никакъв друг формален начин освен чрез изменението на кореновата гласна“, може да се говори за „вътрешна флексия“ (Добрева 2009).

че формите *cleave, cleaved, cleaved* се отнасят за двете описани по-горе значения, в речниците са описани и формите *clove, cloven* като приемливи форми на *cleave* със значение „разцепвам, развалям“. Вторият метод, по който се образуват подобен тип думи, е доста по-разпространен и се дължи не на съвпадение по звучене, а на „отклонение“ от дадено значение. Мосенкис описва думата *sanction*, която е с латински произход. В съдебния регистър тя е означавала „определяне на наказание за нарушение на закона“. В началото на английски език думата значела само „наказание“, но откриваме, че в края на XVII в. думата означавала както „наказание за неподчинение“, така и „награда за подчинение“. В други случаи енантиосемията се появява в резултат на изразяване на противопоставяне или ирония. Мосенкис описва глагола *bless*, който още в Библията се появява с противоположното си значение: *curse* (Филологос, електронен източник, преводът е мой – М. Н.). Енантиосемията като явление съществува в множество езици – немски, английски, полски, чешки, руски, български. Не бихме могли да се съгласим с тезата на Шерцл (виж по-горе), че това езиково явление се наблюдава предимно при неразвитите езици. Един от езиците, примерите от който са най-многобройни, е немският език. Още през 1997 г. Бьохмерова описва видовете примери на енантиосемия в английския език. Тя определя пет групи при анализа на проявите на енантиосемия в английския език, а именно – глаголи, производни от съществителни имена – *to bone, to skin*, втората група – прилагателни, означаващи абстрактни характеристики – *vital, progressive*, третата група включва глаголи с префикс *be* или *in* – *bewitch*, в четвъртата група са включени „преосмислени положително разговорни, оценъчно негативни прилагателни и наречия за оценка и усиление на експресия“ – *awesome*, а в петата група Бьохмерова включва отделни думи, като *to stroke, priceless* и др. (Бьохмерова 1997: 12). Ще се опитаме да прибавим и български примери, като целта ни е да проверим каква е закономерността на появата на тези думи и при кой вид от частите на речта са най-разпространени. В българския език думите, илюстриращи феномена на енантиосемията, не са многобройни. Бяха ексцерпирани пълнозначни думи – съществителни имена, прилагателни имена и глаголи, както и частици, съюзи, представки, които включват две диаметрално противоположни значения. Освен тях открихме думи, чието значение се променя в зависимост от предлога след тях, както и междуметия, които могат да изразяват както радост, така и съжаление. Даваме един по-различен начин за описание на откритите примери. В първата група разглеждаме думи, в

чието основно значение в тълковния речник е заложено и противоположно значение (без да се включва конотативно значение). Вторият вид думи са думи, употребени заедно с предлог, чието значение е противоположно или зависи от предлога след тях. На трето място ще разгледаме междуметия, които могат да изразяват противоположно значение в зависимост от контекста на употреба. На четвърто място са описани причастията с двойко значение. В петата група са включени думи, които означават както единствено, така и множествено число или обобщено понятие. В шестата група са включени примери за частици, съюзи и предлози, изразяващи енантисемия. На седмо място сме описали думи, които в същността си включват две противоположни алтернативни действия, чието значение се пояснява от употребата им в контекст. В осмата група са описани представки, които имат противоположно значение. В последната група са включени думи, чиято конотативна употреба е довела до появата на енантисемия.

1. В първата група са включени отименни глаголи като: *to skin* – „покривам с и отстранявам“, *to dust* – „ръся поръсвам, покривам с“ и „чистя, очиствам, премахвам“. Глаголът *clip* – „прикрепям, закрепям нещо към друго нещо“ или „разделям“. От съществителните имена примери на английски език са: *dollop* – със значение както на „голямо количество“, така и на „малко количество“; *custom* – „традиционна практика или специално действие по даден повод“. От прилагателните имена типичен пример е *fast*, в зависимост от глагола, употребен преди прилагателното може да означава „движещ се бързо“ в *running fast* или „който не помръдва“ в *stick/stuck fast*. На български език открихме както глаголи, така и прилагателни и съществителни имена. От глаголите такива примери са: *гоня* – 1. Тичам, за да настигна някого; 2 – пъдя, прогонвам; *извинявам* – 1. Прощавам за някаква постъпка „Извиних те за закъснението.“ 2. Извинявам се за постъпка – искам прошка „Извинете ме за безпокойството“; *изпращам* 1. Карам да отиде някъде. „Изпраших я да купи хляб.“ 2. Съпровождам донякъде при излизане от дома ми, при заминаване и др. „Изпращам съседката половин час.“ От съществителните имена типичен пример са думи като *рисувач* разг. 1. – Човек, който рисува; художник; 2. Слаб художник; *грижа* – 1. Безпокойство, притеснение, свързано с постоянни мисли за нещо, обикн. неприятно; 2. Дейност за благополучието на някого или нещо. От прилагателните имена пример на български език е думата *показен* – 1. Който служи за образец, за модел. 2. Пренебр. Неистински.

2. На английски език откриваме примери, които имат двойко значение, когато са употребени с предлог. *Hold up* – може да означава

както „подкрепям“, така и „възпрепятствам, преча“; *toss out* – означава както „предлагам“, така и „отхвърлям“. Както на английски, така и на български език открихме примери, чието значение се променя в зависимост от употребения предлог. Подобен пример е фразовият глагол *look*. Във фразата *look on* означава „гледам, наблюдавам“, но когато прибавим друг предлог *look away* – тогава фразата означава „отвърщам поглед от“. На български език подобен пример е глаголет *заемам*. Когато е употребен с предлога *на*, означава „давам назаем“, когато е употребен с предлога *от*, означава „вземам назаем“.

3. Междуметия. На български език открихме няколко междуметия, които могат да бъдат употребени с противоположно значение в зависимост от ситуацията и контекста. Подобен пример е междуметиято *ех*, първото му значение е „радост, задоволство, възхищение“: „Ех, че хубаво!“ . Но когато е употребено в различен контекст, може да означава и „израз на мъка“ – „Ех, какво да се прави, такъв е животът – тежък“. Други подобни емотивни междуметия са *ай*, *ой*, *оле*, диалектното *въй/въх* и др. На английски език открихме само един пример, който илюстрира енантисемия при междуметията – *Oh*: „Oh, aren't these flowers gorgeous?“ и „Oh, how awful!“.

4. Причастията също могат да изразяват подобно двояко значение. На английски език такива примери са *skinned* – „покрит; премахнат“; *finished* – със значения „довършен, завършен; разрушен“. В процеса на ексцерпиране на примери на думи, които по своята същност отразяват енантисемия, открихме, че такива могат да бъдат думи, които са омографи, имат един и същ графичен запис, но имат различно значение и могат да принадлежат към различни части на речта. Ако разгледаме английския глагол *left* – минала форма на глагола *leave*, и причастието *left*, се оказва, че двете форми изразяват противоположно значение. В първия случай значението е „избягал, отсъстващ“, а във втория „оставащ“. На български език не открихме подобни примери.

5. Интересни са и думите, при които противоречието се появява в зависимост от това дали думата изразява единствено или множествено число, което може да бъде изяснено само и единствено от контекста. *Variety* – „един вид, тип; много видове“. Друг подобен пример е думата *series*, която в зависимост от контекста може да значи „една серия“ или „много серии“. На български език открихме около 20 подобни примера, в това число и глаголи, които означават както еднократно, така и многократно повтарящо се действие. От съществителните имена, които открихме, това са: *информация* 1. Съобщение, сведение за нещо; 2. Сведе-

ния, възприемани и предавани от човека или от специални устройства; *познание*: 1. Придобиване на знания за света. 2. обикн. мн. съвкупност от знания в определена област; *коприна* само ед. 1. Нишка, добита от пашкула на копринената буба. 2. Конци и тъкан от такива нишки. „Плат от коприна“; *компания* – 1. Група от хора, прекарващи заедно времето си или общуващи заради общи интереси. 3. Присъствието на някого по отношение на друго лице: „Той е чудесна компания“. От групата на глаголите типични примери са: *капвам* – 1. Какво. Правя да капе: „Капвам му по две капки във всяко око“. 2. Наливам съвсем малко или искам да представя като малко количество течност: „Капни ми малко вода в чашата“; *изгърмя/изгърмявам* – 1. Гърмя еднократно. 2. Изразходвам всички патрони; *нахапя* – 1. С хапане нарушавам целостта на нещо: „Тя нахапа ябълката“. 2. Хапя на много места: „Комарите го нахапаха, докато бяха на риболов“.

6. Предлозите, частиците и съюзите също могат да имат двойко значение. На български език бяха открити единични примери. Предлогът *освен* 1. За изразяване на изключване от общото; с изключение на, без да се брои: „В този град освен теб никого не познавам“. 2. За изразяване на добавка, на съществуване на нещо в повече: „Освен Париж съм посетила и други европейски столици“. Частица *не* – 1. Изразява отрицание пред различни части на изречението: пълно при сказуемото и частично при другите части. 2. Придава слабоутвърдителен смисъл: „Не че не мога, но не искам“ („Мога, но не искам“). 3. Изразява утвърждение, ако следващата дума започва с *не-* или *без-*: „Той не е безимотен“ – тоест „Имотен е“. Съюз *или* 1. За свързване на части на изречението или на прости изречения, когато се посочва, че факти, състояния или действия взаимно се изключват или се заменят: „Ще пиша или ще спя“, „Ще дойда утре или най-късно вдругиден“. 2. За присъединяване на уточняващи, поясняващи части на изречението: „През пролетта, или по-точно през май, ще продължим строителството“.

7. Думи, чието значение включва два алтернативни варианта. Такива примери са глаголи като *завивам*: „Той зави по улицата“. Може да бъде уточнено наляво или надясно, или само както в по-горния пример – да е описано единствено действието, без да се конкретизира посоката на движение. Друг такъв пример е съществителното *лихва* – в единия случай е „лихва, която ни удържа банката по паричен заем“, а в другия случай е „сумата, която получаваме от банката, когато имаме депозит в дадена банка“.

8. Трябва да споменем, че на български език открихме и някои представки, които са примери за енантиосемия. Представка *раз* има

значение на: „започване или осъществяване на дадено действие с голяма интензивност“, например – *разбеснявам, развиквам*, и противоположното му значение: „прекратяване на действието, насочване на действието в обратна посока“, напр. *разлюбвам, разпопвам, разбинтоввам* и др. Представка *от*, чието четвърто и шесто значение от речника изразяват противоположни действия – 4. Действието се прекратява, спира да се извършва: *отболява ме, отшумява, отяжда ми се, отицвява ми се* и др., и 6. Действието се извършва до пълно насищане: *отигравам си, отспивам си, отпявам си, отживявам си* и др. На английски език, както отбелязва Бьохмерова, такива представки са *be* и *in* – *bewitch* – омагьосвам, омайвам.

9. Не на последно място начин за образуване на енантиосемия е чрез изразяване на конотативно значение. Според някои езиковеди не може да се говори за отделен феномен енантиосемия, а за частен случай на полисемия. В разговорния език типични примери за енантиосемия са: *мадам* – 1. Вежливо обръщение към омъжена жена в обществото; госпожа. 2. Разг. ирон. обръщение към жена; *копнея* – 1. Изпитвам силно желание за нещо или някого, който ми липсва, който е труднодостижим: „Копнея за семейството си“. 2. Разг. ирон. само с отрицание. Не изпитвам ни най-малко желание, не искам, не копнея: „Изобщо не копнея да я виждам“.

Тъй като на английски език въпросът за енантиосемията е разглеждан и изследван по-обстойно, се съсредоточихме в намиране и описание на примери в българския език. Открихме около 70 примера за енантиосемия, като най-многобройни от тях са съществителните имена – 34 на брой, следвани от глаголите – 21. Примерите за прилагателни имена, изразяващи енантиосемия, са твърде оскъдни – около 5 на брой. От наречията, частиците и междуметията бяха открити по няколко примера, а от групата на предлозите и съюзите – само единични примери. Пълният брой на думи, изразяващи енантиосемия, е подробно разглеждан и включен в по-голямо изследване, което е част от дисертационен труд. Изводите, до които стигнахме, са: 1. Появата на енантиосемия не е свързана със степента на развитие на даден език, а изразява богатството и динамичността на езика. 2. Както в българския език, така и в английския феноменът енантиосемия се проявява почти при всички части на речта (макар и при някои да са само единични случаи).

ЛИТЕРАТУРА

- БТР 1995:** Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, Ст., Тодоров, Цв., и др. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 1995.
- Бьохмерова 1997:** Bohmerova, A. Enantiosemy as a Lexical and Semantic Phenomenon in English. // *Philologica XLVI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1997, 11 – 22.
- Добрева 2009:** Добрева, А. *Увод в общото езиковедие*. Шумен: Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 2009.
- Юленберг 1995:** Eulenberg, A. *Words That Are Their Own Opposites: SUM, cont'd*. 12 February, 1995. 07 October 2015 <<https://linguistlist.org/issues/6/6-209.html#1>>.
- Стаменов 2013:** Stamenov, M. *Enantiosemy as a Phenomenon of Language*. November, 2013. 10 October 2015 <https://www.researchgate.net/publication/258925463_Enantiosemy_as_a_Phenomenon_of_Language_in_Bulgarian>.
- Филологос 2005:** Philologos. *The Curious Contronym* 18 March 2005. 20 October 2015 <<http://forward.com/articles/3132/the-curious-contronym/#ixzz3rVD8XZDx>>.
- Уесли 1995:** Wesley, A. *Dictionary of Contemporary English*. England: Longman, 1995.
- Български тълковен речник онлайн:** 17 November, 2013. 14 October, 2015 <<http://www.t-rechnik.info/>>.